

Posudek disertační práce

VÁCLAVA KETTNEROVÁ: *Lexikálně-sémantické konverze ve valenčním slovníku*

Ještě než jsem se dal do čtení disertace, byl jsem ve stavu napjatého očekávání. Téma, tj. typická data jako (1) (a) *Naložit vůz cementem* – (b) *Naložit cement na vůz*, patří totiž, jak známo, k šlágrům lingvistiky od fillmorovské sémantizace syntaxe v 2. pol. 60. let a táhne se jí jako červená nit až dosud, mění se ale v souladu s teoretickým vývojem jazykovědy analýza. Proto jsem byl zvědavý, zda je po tolika různých analýzách ekvivalentů (1) a podobných dvojic v tolika různých jazycích, včetně češtiny (hlavně u J. Panevové a F. Daneše), možné objevit ještě něco nového. (Podíval jsem se proto, abych byl vědoucí, do asi nejnovější mě známé relevantní knížky teoreticky spřízněné s disertací kol. Kettnerové, a to M. Rappaport Hovav, E. Doron ad. (eds.): *Lexical Semantics, Syntax, and Event Structure*, OUP 2010, a NIC zásadně jiného jsem tam nenašel.) Dobře jsem věděl i to, že právě FGP a v jeho rámci ukotvená analýza J. Panevové se v několika momentech staly základem moderního přístupu ke dvojicím jako (1), předně v tom, že (1a) a (1b) nejsou struktury synonymní, majíce různé pravdivostní podmínky. Tím jsem současně implicitně řekl to, co teď řeknu explicitně: Václava Kettnerová neměla vůbec snadnou úlohu. A hned dodám: když jsem práci pročetl, mohu jen konstatovat, že ji splnila nad rámec, který se dal očekávat na základě toho, že šlo o doktorskou disertaci. Zde jsou mé argumenty pro toto tvrzení.

1. V kapitolách 1 – 3 Václava nad vši pochybnost prokázala, že má přehled o dění v mezinárodní i české lingvistice a umí postihnout styl vlivných analýz lexikálně-sémantické konverze v závislosti na teorii, v níž jsou příslušná data analyzována. To mě, abych řekl pravdu, nepřekvapilo, protože práce z prostředí FGP nikdy nejsou, na rozdíl od většiny českých prací odjinud, provinčně české, ale jsou vždy součástí mezinárodního kontextu. Kapitoly 1 – 3 splnily svou funkci být analytickým zmapováním toho, co se o konverzi obecně a o lexikálně-sémantické konverzi především ví. Václava na tomto půdorysu mohla vymezit a definovat, co PRO NI lexikálně-sémantická konverze je, a oddělit od ní možné další kandidáty jako jevy sice „příbuzné“, ale svými syntaktickými a/nebo sémantickými vlastnostmi vymezení lexikálně-sémantické konverze neodpovídající. V tomto okamžiku jsem nerozuměl dvěma věcem: (1) Když se lexikálně-sémantické konverze analyzují jako jevy z valenčního slovníku, o to víc nerozumím tomu, proč se tak neanalyzují i prostředky patřící jednoznačně do slovníku, tj. konverzní dvojice, jejichž český ekvivalent je (a) *Petr prodal Pavlovi auto* – (b) *Pavel koupil od Petra auto*. Neumím si představit, že fakt, že existuje-li (a),

existence (b), resp. že existuje-li (b), existence (a) je reprezentovatelná jinde než ve slovníku. Všechny ostatní případy konverzních dvojic podle mého názoru už by mohly být reprezentovány derivatologicky, i když ne transformací (b) z (a), nebo (a) z (b); to je pozice syntaktické teorie, která má minimální slovník (klasika je Distribuovaná morfologie). Víím, že zcela opačnou pozici by obhajoval u nás F. Čermák. (2) Proč se analýza chomskyánské linie gramatiky zastavila u fázi dnes už dávno neaktuálních? (Zdalo se mi stejně, že tyto analýzy jsou spíše úlitbou tradici, že se referuje o vlivných koncepcích, protože pro vlastní výklady z nich, pokud jsem dobře rozuměl, nebylo použito nic.) Proč jste se nepodívala na HPSG? Myslím, že pokud se těmito jevy zabývali, tak daná teorie slibuje pro Váš přístup mnohem víc impulzů než Chomsky a spol. Sám bych Vám byl doporučil, abyste víc pozornosti věnovala konstrukční gramatice, ale té, kterou reprezentuje Goldbergová, nebo ji blízká Borerová, nikoli té, kterou známe z prací naší M. Friedové. Goldbergová i Borerová totiž umějí vynutit sémantickou interpretaci slovníkových jednotek docela dobře, ověřeně arcit pro jazyky bez flexe. A navíc, odhlédneme-li od problémů, obě mají jedno plus: lépe reflektují jazykovou kreativitu než lexikalistické modely, které musejí už empiricky doložená data do slovníku ex post vkládat.

Další kapitoly postupně analyzují jednotlivé typy lexikálně-sémantických konverzí. Tyto kapitoly ukazují snahu říct o každém typu něco. To je dozajista správné, protože empirická exhaustivnost je kýženou vlastností popisů, neboť ona je nutným předpokladem k ověřování adekvátnosti teorie. (Poznámka na okraj: Tato strategie výzkumu pro mě znamená větší důvěryhodnost výsledků než dnes běžná strategie opačná, tj. z analýzy jednoho dokladu vytváření generalizací a někdy i celých teorií nebo subteorií.) Jedním dechem ale říkám i toto: Na druhé straně se za sympatickou snahu o empirickou exhaustivnost skoro vždy, vlastně vždy platí daň, tu vyšší, tu nižší, a to jednak zahrnutím do korpusu dubiózních dat pokládaných za správné výrazy toho kterého jazyka (což není případ této disertace), jednak tím, že nutně některá data jsou analyzována detailněji než jiná data. To pozoruji na této disertaci. Jsou v ní kapitolky, které analyzují data do hloubky a přinášejí nové poznatky (např. 4.1.1 Lexikálně-sémantická konverze, 4.1.2 Dvojí strukturace realizace situačního participantu, 4.1.3 Strukturní rozpad situačního participantu, celé kapitoly 5. a 6. Jsou v něm ale i kapitolky (4.2 Gramatikalizované alternace), které ani zdaleka nejdu v analýze do takové hloubky, a nedosáhnou ani na úroveň analýz známých z dobrých prací. A jsou, zdá se mi, vlastně z hlediska tématu zbytečné.

Většinou se jako oponent chovám vypočitatelně: vyjádřím se k cíli práce a teorii, v jejímž rámci se analýze provádí, což jsem právě udělal, a při rozpravě položím často hodně otázek, čemu jsem nerozuměl, co pokládám za teoreticky nebo empiricky problematické. Tato disertace je výjimečná, a proto se v další části posudku jako oponent budu i já chovat netypicky. Položím jednu otázku, i když matematicky viděno jich bude několik. Pro mě kruciální výpověď celé disertace jsem našel hned na s. 1: „Valenční chování sloves je velmi rozmanité, a tak je nelze odvodit obecnými pravidly, je však možné ho popsat pro každé sloveso zvlášť v podobě lexikálního hesla uloženého ve valenčním slovníku, kde je informace o valenční struktuře slovesa v jeho jednotlivých významech zachycena v podobě valenčního rámce.“ To je velmi silné tvrzení, řekl bych tvrzení radikálního lexikalismu. Budu brát toto tvrzení vážně, a následující rozpravu založím právě na něm. Pokusím se potlačit vlastní pozici, protože ta je diametrálně odlišná od silného lexikalismu, a přijmu silný lexikalismus jako axiom teorie.

1. Rozumím-li Václavě dobře, odvozuju z jejího tvrzení, že její lexikalismus má fascinující přednost před všemi jinými teoriemi, totiž šanci být empiricky adekvátní teorií jazyka; šanci může promarnit jen selhání lingvistky při popisu. Je ovšem otázka, zda při takovémto chápání dělby práce mezi slovníkem a syntaxí neobsahuje slovník redundantní informace, třeba ty, které v slabším lexikalismu dodává teorie strukturních pádů (neakuzativa, neergativa, tranzitiva a ditranzitiva) a lexikálních pádů. Znamená to ale, že dovolíme, aby syntax viděla do vnitřní struktury slov. Klasickým příkladem je aktivum a pasivum (tj. finitní morfologie slovesa vs. adjektivní morfologie slovesa), a taky prefixace (*Petr psal* x **Petr napsal*). Tedy konkrétněji: (i) Když mluvíte, Václavo, o konverzi vyjadřované gramatickými prostředky, co to v tomto rámci znamená? Tato odpověď je vlastně odpovědí na otázku obecnější: je-li ve Vašem valenčním slovníku informace o valenční struktuře slovesa v jeho jednotlivých významech zachycena v podobě valenčního rámce, je tam i informace o valenční struktuře morfologických tvarů tohoto slovesa? Rozumím Vám dobře, když si myslím, že ano? Protože tak dovolíte, že aktivní a pasivní věta s jedním lexikálním slovesem ve dvou jeho morfologických tvarech nemají stejné pravdivostní podmínky, stejně jako dvojice vět s jedním lexikálním slovesem se stejným morfologickým tvarem (tj. (1)). (ii) Není škoda vzdát se aspoň naděje, že popis bude reflektovat pravidelnosti? Mám na mysli to, co už jsem obecně zmínil a co už má dávno pro popis alternací B. Parteeová, totiž roli prefixů. Zdá se mi, že jsou minimálně dva „vzory: (3) *Maloval hesla na stěnu* / **Maloval stěnu hesly* – *Pomaloval stěnu hesly* / **Pomaloval hesla na stěnu* (vedlejší je otázka distribuce sg./pl. u DP

heslo); (4) *Pustil vodu do vany* / **Pustil vanu vodou* – *Napustil vanu vodou* / *Napustil vodu do vany*. A jako (3), resp. (4) se asi chovají sémanticky vymezené třídy sloves. Totéž platí zřejmě i pro jiné prefixy.

2. Jakého typu jsou alternace s dimenzionálními adjektivy: *Petr je starší než Pavel* / *Pavel je mladší než Petr*, je nutné je reprezentovat, a je-li, tak kde? (ve slovníku? v syntaxi?)

3. Jakého typu jsou alternace s evaluativními adjektivy *Petr je milý* / *Od Petra je milé, že přišel*, je nutné je reprezentovat, a je-li, tak kde? (ve slovníku? v syntaxi?)

4. Jakého typu jsou alternace *Petr sedí vedle Pavla* / *Pavel sedí vedle Petra*, je nutné je reprezentovat, a je-li, tak kde? (ve slovníku? v syntaxi?)

5. Jedna otázka ze sféry gramatických konverzí: Já jsem si kdysi myslel, že alternace Nom / Dat je možná jen tehdy, je-li tranzitivní konstrukce interpretovatelná jako děj subjektem nekontrolovaný: *Petr otevřel okno* je kontrolovaný i nekontrolovaný děj, a *Petrovi se otevřelo okno* je nutně děj nekontrolovaný. Podpora: *Eva si zašila sukni* (jen kontrolovaný) – **Evě se zašila sukně*, *Petr ztratil aktovku* (jen nekontrolovaný) – *Petrovi se ztratila aktovka*. A nejde to, je-li nekontrolovaný děj prováděn nástrojem, tedy kontrolovaně: *Petr si usekl palec (sekerou)* – **Petrovi se usekl palec sekerou*. Měl jsem tehdy pravdu?

6. Věčná (a nevděčná) otázka na závěr: Jakého typu jsou alternace (a) *Pilátovo ukřižování Krista* / (b) *Kristovo ukřižování Pilátem* – Syntax frází je aktivní (a) a pasivní (b), ale na rozdíl od gramatických konverzí (*ukřižoval* x *byl ukřižován*) je lexikální hlava v obou případech identická jak co do podkladového slovesa, tak i co do vnitřní struktury (*ukřižování*). Je to tedy případ lexikálně-sémantické konverze?

Závěr. Z mého posudku vyplývá, že kol. Václava Kettnerová svou prací mimo jakoukoli pochybnost prokázala, že umí řešit vědecký problém. Ba co víc, prokázala, že umí řešit vědecký problém vědeckou metodou, a tedy její závěry jsou kontrolovatelné (v rámci dané teorie). Co je nejdůležitější, je, že tyto závěry přinášejí významná zpřesnění analýz lexikálně-sémantických konverzí. Proto je moje stanovisko takové, že práce exhaustivně (jako Acc v jejích analýzách) splňuje požadavky kladené na doktorské disertace, a proto taky jednoznačně doporučuji, aby na základě obhajoby byl její autorce udělen titul PhD. A protože nejsem sobec, chtěl bych, aby požitky z četby její práce měli i jiní, a tak doporučuji, aby práce vyšla tiskem.